

3. DE L'ANÀLISI SERIAL A L'ANÀLISI DE SINGULARITATS: UNA APROXIMACIÓ AL PROCÉS D'ANÀLISI

NÚRIA PADRÓS³² - PILAR PRAT³³

En aquest capítol del llibre ens plantejem desenvolupar el procediment que hem seguit per arribar efectuar l'anàlisi dels dibuixos. Un anàlisi conformat per un primer anàlisi serial i un anàlisi de singularitat. És per aquest motiu que farem un recorregut per les diferents preses de decisions, algunes d'elles escollides a priori per l'equip, d'altres que s'han anat configurant i reestructurant a partir de la feina que es feia en el dia a dia, tot atenent així a les demandes de la pròpia investigació, tal i com s'ha exposat en el capítol «Fonaments metodològics d'investigar amb les imatges. Referències des de la investigació» d'Anna Gómez.

Preparant l'estudi

Partint de la premissa que la història no és el resultat d'una narració (escrita, gràfica, etc.), sinó de molts relats elaborats per veus diverses i amb diferents llenguatges, quan ens vàrem plantejar fer l'anàlisi del Fons Documental Lluís Vives, la primera decisió fou que l'equip de treball havia d'estar format per investigadors i investigadores de diferents disciplines, amb l'objectiu d'aproximar-nos a aquestes diferents veus des de diferents interpretacions segons les especialitzacions de cada un de nosaltres. Així, l'equip d'investigació ha estat format per professors i professores de la Universitat de Vic de l'àmbit de la Pedagogia (tant de l'àmbit de la història, la sociologia de l'educació i la didàctica), de la Psicologia (evolutiva i social), i de la Història (especialistes en la Guerra Civil a Catalunya).

91

---

³² Professora del Departament de Psicologia. Membre del Grup de Recerca d'Atenció a la Diversitat de la UVic. Adreça: nuria.padrós@uvic.cat

³³ Professora del Departament de Psicologia i coordinadora dels estudis de Psicologia de la UVic. Membre del Grup de Recerca Educativa de la UVic. Adreça: pilar.prat@uvic.cat

Com s'ordenava el material a estudiar fou la segona decisió rellevant de cara a la planificació de la recerca. En aquest aspecte, i com s'ha indicat anteriorment, es va optar per respectar les 78 sèries temàtiques en les que ens venien agrupats els dibuixos del Fons per part de l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona. Aquestes sèries, com ja s'ha anat explicant, tenien temàtiques molt heterogènies com per exemple: mobles, sortida de l'escola, el metro, baldufes, avions, gimnàstica, escenes de guerra, la classe, etc. Els dibuixos seleccionats, concretament, formaven part de les següent sèries:

FIGURES	ESPORTS	BOTIGUES	MENJADOR DE CASA
GEOMÈTRIQÜES	PAISATGES	BOLETS	DINAR AL CAMP
COSTURA	JUGANT A CROMETS	CASTANYERES	PALLASSOS
TREBALLAR LA TERRA	REPRESENTACIONS	ESCENA DE GUERRA	MOBLES
L'ESCOLA.CLASSE	XAROL	CUES	EXPERIMENTS
EL MAR	DIA DE REIS	AVIONS	CIÈNCIES
SARDANA	FINESTRA	SABATER	DIBUIX AL NATURAL
	PROVÍNCIES CATALANES	PLUJA	HOME RECALESSIA
	ESCOMBRIAIRE	FUMADORS	SAFAREIG
	HOME PIRULÍ	PREMSA	JOCS INFANTS
	TRAMVIES	REFUGIATS	JOCS: BÀSQUET
	METRO	BALDUFES	NENS I GOSSOS
	HIGIENE PERSONAL	CAWALL FORT	FRUITES
	VAREMA	JOCS DE BALES	CASTELLS
	NEU	BROLLADOR ESCOLA	HISTORIETES
	FONTS	JOCS AMB CORDES	CUINA
	CARROS	BICICLETA	SELVA
	LLENYATAIRE	CARRERES	BARCO PIRATA
	HIVERN	MÚSICA	SORTIDA ESCOLA
	AVIS	GIMNÀSTICA	INFANTS AMB GORRA DE COP
	REGANT EL PATI DE L'ESCOLA	GALLINA	POBLE
	CACERA	CASES	SIMETRIES
	VARIS	ANIMALS	NENS PETITS
	DIBUIX LLIURE	FIRA DEL LLIBRE	BANYS DE MAR I PISCINA
	CASA PAGÈS		TREN

92

L'anàlisi dels dibuixos

Una vegada es va haver decidit que l'aproximació als dibuixos es faria partint de les sèries ja preestablertes, es va iniciar l'elaboració de la fitxa d'anàlisi per a poder posteriorment analitzar les produccions. Aquesta va ser realitzada i consensuada per tot l'equip de treball i conté els següents elements:

- Identificació del dibuix. Aquest apartat conté algunes de les dades extreïdes de la catalogació realitzada de cada un dels dibuixos (la data en què fou realitzat així com l'edat, el sexe i el grau a què pertanyia l'alumne que el va dibuixar).
- Aspectes formals. Aquest és el primer apartat d'anàlisi pròpiament dit. Es va elaborar a partir d'una perspectiva bàsicament psicològica³⁴. En aquest punt hi trobem categories com ara la ubicació, el traç, el color, les transparències, detalls la perspectiva, les proporcions, etc. Algunes categories estan dividides en subcategories. És el cas de la categoria detalls en la qual es registren les següents: detalls usuals, excessius i la qualitat dels mateixos; o en el cas del traç es registra si és continu, discontinu o dentat.
- Aspectes militars i socials. La perspectiva des de la qual es va realitzar aquest element bàsicament fou la històrica³⁵. S'hi ha inclòs categories com: escenes de batalla, alimentació i provisions, revolució i ideologia. Totes elles contenen, al mateix temps, subcategories; a tall d'exemple, en la categoria revolució i ideologia s'observa si apareixen sigles polític-sindicals, grafitis, cartells, banderes, presència de milicians o milicianes, etc.
- Aspectes de política educativa i aspectes pedagògics. La disciplina que va guiar l'elaboració de les categories d'aquest apartat és la pedagogia. Les categories que s'hi inclouen són la dimensió axiològica, els espais pedagògics³⁶, les metodologies, les assignatures, la relació dins-fora, etc. Totes elles, de la mateixa manera que en els altres apartats, es desglossen en diverses subcategories. Per exemple atenent a la dimensió espacial, dins la categoria d'espais pedagògics, es contemplen les dimensions de l'aula, les dimensions del pati i altres espais exteriors, la ubicació de la figura docent de l'aula, la presència d'elements de delimitació dels espais, la distribució de l'espai de l'alumnat, etc.

93

34. Hammer, 1997; Kopritz, 1995; Sainz, 2011; Lowenfeld, 1980; Gallardo, 2012.

35. Martorell, 2009; Fontquerri i Ribalta, 1982; Giralte-Miracle, 2006; Villaroya, 1999.

36. Fernere, 1919; Luzunaga, 1964; Berger, 2011; Ribalta, 2003.

La fitxa en total, descomptant les dades d'identificació, té 53 categories que es desglossen en 157 subcategories, fet que es tradueix en unes 500 opcions de registre diferent per cada dibuix. La majoria d'aquestes categories permeten registrar les freqüències i ocurrencies de cada una, però a més, s'hi sumen registres oberts per puntualitzar o afegir informació que no hagi estat contemplada.

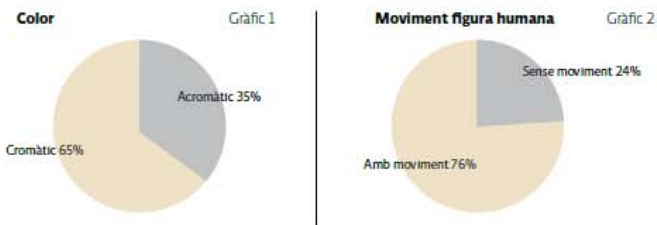
Un cop consensuada la fitxa i definides les diverses categories, es va procedir al registre de cada una de les sèries. Per tal d'augmentar la fiabilitat dels registres, cada categoria era revisada per un mínim de dos components de l'equip. Tenint en compte que la totalitat dels dibuixos estudiats han estat digitalitzats i són consultables a través de la plataforma del MUVIP, les codificacions, majoritàriament, s'han dut a terme a través dels dibuixos digitalitzats a fi de garantir la conservació. Tot i així, per a les categories formals s'ha treballat directament amb el dibuix original i, per a l'observació d'alguns dels detalls s'ha utilitzat una lent d'augment.

Assenyalar doncs, que fou durant el procés de registre, i en les diverses reunions d'equip, es va constatar que la metodologia de treball que inicialment havia estat concebuda com un anàlisi qualitatiu de les produccions, s'havia d'endregar d'alguna manera, ja que la gran quantitat de dades que emergien dels registres, feien impossible una aproximació d'aquest estil i es va acordar que tindríem que duu a terme un doble anàlisi en paral·lel: l'anàlisi serial i l'anàlisi de singularitats.

Anàlisi Serial

L'anàlisi serial ha estat una anàlisi bàsicament quantitativa. Per a cada una de les sèries hem pogut extreure les freqüències relatives de cada categoria o subcategoria i s'ha pogut generar un gràfic per tal tenir una representació visual dels resultats globals.

Per tal d'il·lustrar aquest tipus de resultat, s'inclouen alguns gràfics de la sèrie escola:

Gràfic 1. Percentatge de dibuixos cromàtics i acromàtics de la sèrie "Escola"

Gràfic 2. Percentatge de dibuixos on es representa moviment de la sèrie "Escola"

Aquest anàlisi, purament descriptiu, ens ha donat la possibilitat de veure les tendències generals de cada sèrie en relació a les categories preestablertes. També ens ha donat la possibilitat de comparar les sèries entre si i comprovar que alguns aspectes eren comuns a totes les sèries. Per exemple, el traç era continu en totes les sèries estudiades. Aquest fet, ens porta a considerar que la tècnica de dibuix emprada a l'escola es basava en un acabat de traç continu.

Per altra banda, l'anàlisi efectuat per a cada sèrie també ens ha permès constatar que alguns aspectes que podien ser considerats detalls inusuals eren una mostra de realisme ja que es repetien en diversos dibuixos. Aquest fet es produeix en moltes de les sèries, un exemple el trobem en els següents dibuixos extrets de la sèrie "l'home del pirull":

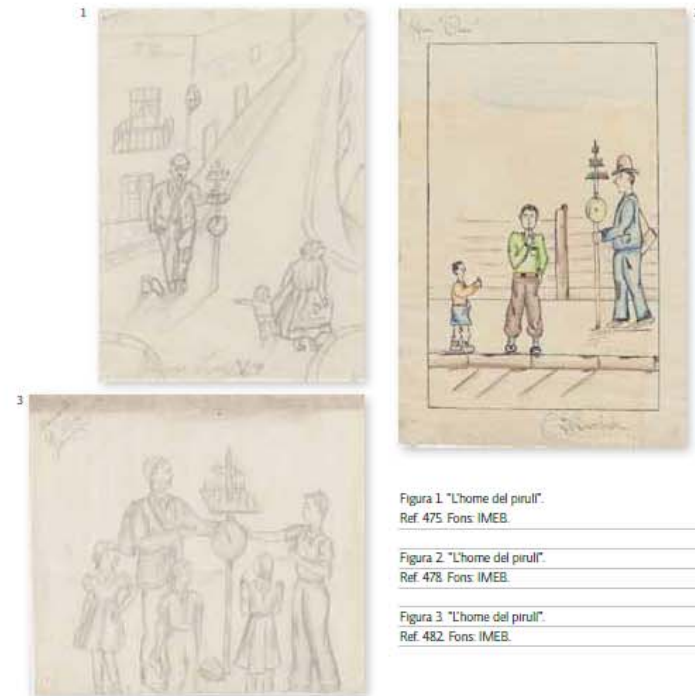

Figura 1. "L'home del pirull".

Ref. 475. Fons: IMEB.

Figura 2. "L'home del pirull".

Ref. 478. Fons: IMEB.

Figura 3. "L'home del pirull".

Ref. 482. Fons: IMEB.

En els tres dibuixos, els infants han dibuixat un pedaç en els pantalons de l'home del pirulí. És un clar exemple, de com la repetició d'un element en diversos dibuixos ens porta a pensar que, realment, aquest pedaç existia.

Un altre exemple d'informació rellevant que ens aporta l'anàlisi serial, el trobem en la sèrie "gimnàstica". El concepte de coeducació, molt present a l'Escola Nova, es concretava de forma diferent en funció de la matèria. En aquest cas, la sèrie ens ha fet plantejar que en les classes de gimnàstica, es tractava més d'educació mixta que de coeducació ja que en les produccions s'observa, de manera repetida, que nens i nenes estan separats i ocupen espais diferenciats, com es mostra en el següent dibuix:

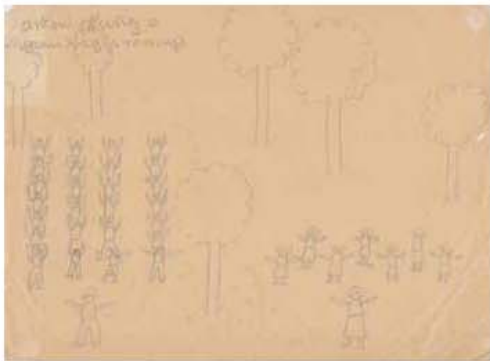

Figura 5. "Gimnàstica".
Ref. 192. Fons: IMEB

L'anàlisi de singularitats

L'anàlisi singular de dibuixos especialment significatius i escollits a propòsit, s'ha realitzat a partir d'una aproximació qualitativa. Aquesta, ens permet la concreció d'aspectes generals, i, al mateix temps, identificar elements que trenquen amb la visió més hegemònica i global que ens aporta l'anàlisi serial.

Reprenent l'exemple del traç, l'anàlisi singular d'alguns dels dibuixos ens va permetre confirmar que la línia contínua era una forma tècnica d'acabat ja que en aquests vam poder observar com la línia era resseguida mitjançant tinta, colors o llapis, sobre l'esbós original que era, generalment, fet a llapis.

Per altra banda, i com a contrapunt a l'aparent disciplina i ordre imposada per la modalitat de gimnàstica sueca que s'impartia en el moment, majoritària en els dibuixos en l'anàlisi serial, (del que podem veure'n una bona mostra en el dibuix de la figura 7), apareixen elements d'indisciplina i trencament de l'ordre en un dels dibuixos (figura 8) que ens porta a considerar que el suposat ordre, quasi marcial que apareix en la majoria, o bé és una projecció de l'imaginari del que suposaven les classes de gimnàstica i del que es volia transmetre, o bé es tracta d'una economia gràfica d'un alumne enfront d'aquell que s'expressa amb una òptica més detallista i, probablement, més aproximada a la realitat.

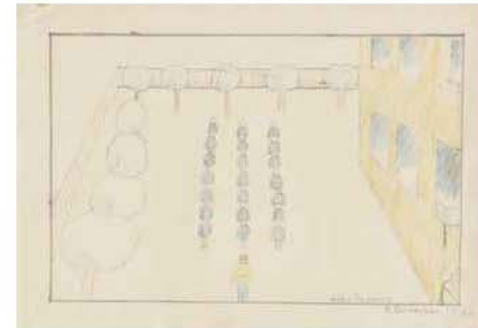

Figura 7. "Gimnàstica".
Ref. 195.
Fons: IMEB

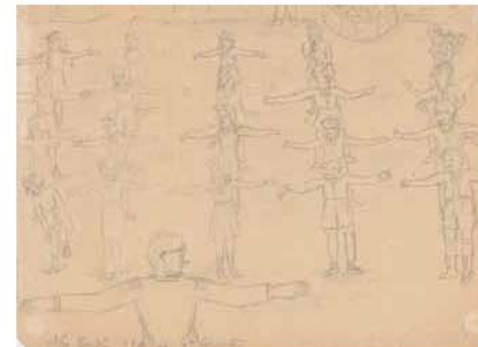

Figura 8. "Gimnàstica".
Ref. 196.
Fons: IMEB

Seguint el fil d'aquest argument, podríem parlar de l'ordre i, aparent calma (potser resignació) que ens transmeten molts dels dibuixos de la sèrie "botigues i mercats" i que reflecteixen les cues que havia de fer la població per tal d'aprovisionar-se de recursos bàsics per a sobreviure, com són els aliments o el carbó.

Figura 9. "Botigues i mercats".
Ref. 46. Fons: IMEB

En alguns dibuixos com el de la figura 10, però, se'ns mostren baralles i discussions entre les persones que fan cua. Aquest fet, que trenca amb la calma comentada anteriorment, també s'esmenta en altres fonts on testimonis de l'època relaten que «Hi ha bastantes baralles a les cues, però sobretot a les del pa. El meu germà ha presenciat com una dona ha sigut víctima d'una altra mitjançant una agulla que contenia verí» (Martorell, 2009: 27). Tot plegat, ens permet interpretar que, molt probablement, la realitat viscuda a l'hora d'aconseguir provisions, era molt més complexa i, que una descripció bàsicament dualista d'aquesta, ja sigui per a considerar-la com a ordenada o com a conflictiva, seria una aproximació massa simplista.

Figura 10. "Botigues i mercats".
Ref. 43. Fons: IMEB

Conclusions

Quan es treballa amb un fons tan ampli i amb tantes opcions de registre exhaustiu, considerem imprescindible una aproximació quantitativa que ens permeti endreçar o sistematitzar l'anàlisi global de tot el fons mostrant, així, les tendències majoritàries expressades en els diferents dibuixos.

Per altra banda, si només atenem a aquesta anàlisi global ens perdem les històries singulars i amb significació que ens ofereix la mirada a cada dibuix per si mateix. Tal i com apuntava Ginzburg (1989), són els detalls els que permeten acostar-nos als matisos de les vivències personals.

Com a professors i professores ens és bàsic tenir una panoràmica general d'allò que va succeir, però també hem de ser capaços i capaces de prestar atenció a les singularitats per tal de fugir de l'homogeneïtzació i les mirades úniques tan sols perquè són les majoritàries. Així doncs, penso que els dos tipus d'anàlisi són complementaris i necessaris en una recerca d'aquestes característiques.

Hem aconseguit gairebé 300.000 registres sobre diversos aspectes dels dibuixos. Aquesta feina feta creiem que aporta a la comunitat científica una documentació única per tal de seguir indagant en el període estudiat i, d'aquesta manera, continuar acostant-nos des de la distància a la història i a les històries que hi van tenir lloc.

Referències bibliogràfiques

Berger, J. (2011) Sobre el dibujo. Barcelona, Gustavo Gili.

Fontquerni, E. i Ribalta, M. (1982) L'ensenyament a Catalunya durant la guerra civil. El CENU. Barcelona, Barcanova.

Gallardo, J. A. (2012). El dibujo infantil de la evacuación durante la Guerra Civil española (1936-1939). Málaga : SPICUM, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Málaga

Ginzburg, C. (1989) Mitos, emblemas, indicios. Morfología e historia. Barcelona, Gedisa.

Giralt-Miracle, D. (2006) «Cartells que han fet història» dins Cartells de la col·lecció Fornàs. Producció gràfica de la Segona República i la Guerra Civil. Barcelona, Departament d'Edicions del Parlament de Catalunya, pp. 19-32.

Hammer, E. (1997). Tests proyectivos gráficos. Barcelona, Paidós.

Koppitz, E. (1995). El dibujo de la figura humana en los niños: evaluación psicológica. Buenos Aires , Guadalupe, cop. 1995

Lowenfeld, V. (1980). Desarrollo de la capacidad creadora. Buenos Aires, Kapelusz.

Luzuriaga, L. (1964). La educación nueva. Buenos Aires, Losada.

Martorell, E. (2009). Amb ulls de nena : el dietari de la guerra a la rereguarda. Badalona, Ara Llibres.

Ribalta, M. et al. (2003). Un segle d'escola a Barcelona. Acció municipal i popular. 1900-2003. Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Ediciones Octaedro.

Sáinz, A. (2011). El Arte infantil : conocer al niño a través de sus dibujos. Madrid, Eneida.

Villaroya, J. (1999) Els bombardeigs a Barcelona durant la guerra civil (1936-1939). Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat